

RÉGI SOPRONI KÖNYVGYŰJTŐK, KÖNYVES- BOLTOK ÉS OLVASÓ KABINÉTEK.

A soproni könyvgyűjtők sora a tatárjárás óta nem szakad meg. A nagy országdúlás után a nyugati határszél e jelentős városában telepszik le ROGERIUS mester, korának egyik nagy könyvgyűjtője. A hajdani nagyváradi kanonokot azonban csak pár évig kárpótolta elveszett javaiért a soproni főesperesség, azután elfogadta a spalatói érsekséget. Alkalmasint már itt, Bécs közelében, megkezdhette a könyvgyűjtést.¹

A XV. század folyamán már valami ritka dolog nem is volt e városban a könyv. 1400-ban ORBÁN PÁP 20 könyvről végrendelezik; a század derekán Sopronban működik, mint jegyző EGKENFELDER LÉNÁRT, később mint másoló és gyűjtő nevezetes Pozsonyban. Papjaink végrendeletében nem egyszer szerepelnek könyvek, melyeket a kegyes szívű haldokló az egyháznak szán; 1493-ban olvasható először *expressis verbis*, hogy nyomtatott könyvről van szó. Így érthető meg, hogy 1476-ban már az egyik templom mellett külön könyvesház (Librey) is volt.²

Az újabb korok soproni könyvtörténetének egyik nevezetesebb állomása 1604, egy tudós társaság megalapítása, amelynek könyvtára is volt; fennállt több évtizedig. 1666-ban megalapítják az evangélikus gyülekezet máig meglévő hírneves könyvtárát. Ide, mint gyűjtőmedencébe, vándorolnak lassanként a protestáns előkelő családok könyvtárai. A kolostoroknak, iskoláknak is lassanként megalakulnak a könyvesházai. A mágnások

¹ TURCHÁNYI T.: Rogerius mester siralmas éneke. Századok. 1903. FEJÉRPATAKI: Szellemi élet az Árpádok alatt. Figyelő. III. évf. 36. o.

² Vitéz HÁZI JENŐ: Sopron sz. kir. város története. I. rész. 3. kötet, 281/2. o. II. rész 1., 2. kötet, lásd a kitűnő részletes tárgymutatót, 3. kötet, III. oldal.

közül SZÉCHÉNYI FERENCÉ a legnagyobb; annak is egy jó részét soproni magánkönyvtárak beolvasztása adja. 1819-ben a soproni Széchenyi-palota könyvtára a nemes gróf akaratából beolvad a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába.¹ 1829-ben a vármegye alapít könyvtárat, 1843-ban a Soproni Kaszinó egyesület. Mindkettő megvan, ma is virágzik.²

Az évszázados könyvkultúrának a soproni könyvnyomdászat történetében nincs hasonló párdarabja. A reformáció idején a város közvetlen környékén több helyt felüti sátorfáját egy-egy vándornyomda (Keresztúr, Csepreg), a város is foglalkoztat 1619-ben egy MOHR nevű ilyenfajta nyomdászt, de állandó műhellyel még a szomszédos és sokkal kisebb Kismarton is megelőzi³ 1722-ben onnan telepszik itt le STREIBIG JÓZSEF. Van könyvkiadó joga is, de nem boldogul és így pár év múlva Győrbe költözik; a maga és családja kezén ott hosszú évtizedekig virágzott a nyomda. 1733-ban Sopronban SCHMIDT MIKLÓS jelentkezik Bécsből, pár évi működésének egyik legérdekesebb terméke az első soproni magyar könyv; orvosi jellegű (1736).⁴ 1738-ban RENNAUER FÜLÖP váltja magához a nyomdát; műhelye különböző utódok és nevek alatt a mai napig fennáll a RÖTTIG—ROMWALTER cég képében. 1748-tól fogva a Bécsújhelyből ideszakadt SIESS JÓZSEF és utódai szerepelnek.⁵ Derék család. 1805-ben KAZINCZY FERENC is dicséri.⁶ Nem is engedett a város versenytársat itt letelepedni. SIESSÉK nyomták példának okáért az eszterházi operaelőadások szövegekönyvét a legkülönbözőbb nyelveken és sok száz más érdekes munkát. Csupán a XIX. század derekán telepedett le a második nyomdász REICHARDT ADOLF személyé-

¹ SZÉCHÉNYI FERENC GRÓF második nagy adománya a Múzeum részére.

² CSATKAI ENDRE DR.: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. Soproni Szemle. 1938. 3. szám.

³ CSATKAI: Die fürstlich Esterházyischen Druckereien in Eisenstadt. Burgenländische Heimatblätter. 1936. I. szám.

⁴ NEUHOLD J. JAKAB: Fundamentumos oktatás, miképen köllessék a gyermekekkel sat. a két közönséges betegség: úgy mint himlő és kanyaró előtt, benne és utánna bányi.

⁵ Gutenberg-émlékkönyv. Sopron, 1900.

⁶ Kazinczy Ferenc levelezése. III. kötet. 257. o. „Meg kellene dicsérni a sopronyi Siest és a váci Máramarosit, hogy gondosan nyomtatnak.“

ben. Annak utódai is beleolvadtak később az első nyomda folytatóinak sorába...

Vajjon az évszázados soproni könyvgyűjtés és a jelentékenyen fiatalabb soproni könyv mellett a könyvkereskedelem milyen multra tekinthet vissza e városban?

Már 1525-ben a város piacán a reformációval kapcsolatban a máglyarakáson sok könyv pusztul el. Ide is vándorló kereskedők hozták a könyveket.¹ Bizonyos szervezettség csak a könyvkötők megtelepedésével észlelhető. Nemcsak kötöttek könyvet, hanem vállalkozóbbak ki is adtak, főképp vallásos jellegű műveket. Az első ilyen soproni név, amely tudomásunk szerint könyvön kiadóképen megjelenik, MICHEL ZAKARIÁS. Kulmbachi születésű volt és 1675-ben szerzett itt polgárjogot. Remeklését, egy hatalmas könyvtáblát, a városnak ajándékozta, miért is elengedték neki a felvételi díját. Ma is megvan a múzeumban az értékes munka. MICHEL énekeskönyveket adott ki. Mint könyvterjesztő, nagyon megszerethette e szakmát, mert mikor már átadta fiatalabb erőnek a műhelyt, akkor is foglalkozott eladással.² Könyvkötő társai be is panaszolták emiatt a városi tanácsnál. De meggyűlt a baja ENDTERS MÁRTON nevű kiadóval is, akinek nem számolt el a bizományos árukkal.³ A XVIII. század folyamán a SCHRABS-család több nemzedéken át foglalkozott az épületes irodalom terjesztésével.

Volt azonban ennek göröngyösebb útja is. Ha valamilyen szerzőnek kedve támadt munkája kiadására, akkor, ha óvatos volt, egy csomó levelet intézett barátaihoz és megkérte őket előfizetések gyűjtésére. A merészebbje nekivágott enélkül a nyomtatásnak és a kész példányokat menesztette terjesztésre barátaihoz. KAZINCZY FERENC mindenkor szívesen állt író társainak rendelkezésére. Értett hozzá, hogy elhitesse a vevővel, még neki tesz szívességet a szerző, ha átenged egy pár példányt. Ilyen mézes szavakkal küldi el a soproni diákoknak BENKŐ professzor ásványtanát tíz példányban: „Részeltetek Benneteket is azon szolgálatban, melyet ennek a nagy nevezetű tudósnak én teszek, mun-

¹ PAYR S.: A soproni ev. egyházközség története. 35. o.

² Mit Verkaufung eingebundener bücher.“ Tanácsjegyzőkönyv. 1700. 170. oldal.

³ Tanácsjegyzőkönyv. 1702. 51. o.

káját ismeretlen környékre juttatván“ (1792). De másutt nem ment ilyen simán a dolog. Mint ARANKA GYÖRGYnek írja, a BENKŐ küldötte 50 darabból eladott 13-at (1793).¹ Hasonlóan olvassuk NÉMETH LÁSZLÓ keserves feljajdulását a Magyar Hírmondóban: „Két esztendőnél több, hogy az exemplárok minden-hová el voltak küldözve s árroknak még a fele sem érkezett kezembe. Ilyen bánás módja a legbuzgóbb indulatú hazafit is elrettentheti a könyvírástól“ (1798).

KAZINCZY más könyvvel is kísérletezett Sopronban. 1794-ben azt írja a városban jó ismerős Kis JÁNOSnak Győrbe: „Írj Sopronyba és ott is az el nem költ Herdereket és Diogeneszeimet véteszd, sőt vitessd által Aszalayhoz azzal a pénzzel együtt, ami talán néhány exemplumokért begyűlt.“² Papok és tanárok jártak ilyen ügyben leginkább a magyar írók kezére, így Sopronban TÓTH FARKAS, a katolikus gimnázium igazgatója, CZINKE FERENC, ugyanott tanár, azután VIETORISZ JONATÁN, RAJCS PÉTER és ÓDOR ISTVÁN, a líceum tanárai. Kis JÁNOS is ott telepedett le 1808-ban és beállt a magyar könyv terjesztőinek sorába. DAYKA GÁBOR verseiből a devalvációk súlyos éveiben eladott 12 darabot, az Erdélyi Múzeumnak a városban két, vidéki kúriákon 11 előfizetőt gyűjtött. Mikor pedig KAZINCZY munkáinak kilenckötetes kiadására név nélkül hat előfizetőt jelentett Széppalomra, nem alaptalanul gyanította a költő-kiadó, hogy mind a hat mögött maga Kis JÁNOS lappang.

Kis JÁNOS idejében már volt rendes könyvkereskedés Sopronban is. II. József korában mutatkozik az első mozgolódás. 1787-ben bizonyos KLEINOD, akit hol Antalnak, hol Ferdinándnak mondanak, folyamodik a városhoz kölcsönkönyvtár megnyitására engedélyért. De mivel a döntés nem jött meg hamar, engedély nélkül megkezdte üzemét. Erre megvizsgálták a „Lectur-Cabineth“-et és tiltott könyveket is találtak benne, mint példának okáért a „*Leiden der Emilie*“-et. Később ugyan megkapta az engedélyt, de nyilván nem élt vele, mert esete után pár héttel egy HAAS IGNÁC nevű bajorországi könyvkereskedő

¹ Kazinczy levelezése. II. 262. o., 291. o.

² Kazinczy levelezése. II. 346. o.

akar letelepedni és erre az engedélyt azzal kapja meg, hogy jelenleg úgy sincs könyvkereskedő a városban.¹

De annak sincs nyoma, hogy HAAS megnyitotta volna-e boltját. 1790 körül azután megkezdte működését az első soproni kölcsönkönyvtár, megalapítása PFUNDTNER MÁTYÁS könyvkötő nevéhez fűződik. Sopronban született (1736), vándorlása után évtizedes műhelyt vett át és 1776-ban polgárjogot szerzett. Egyik tanúja SISS nyomdász volt. Ugyanennek a családja nyomta 1794-ben a kölcsönkönyvtár katalógusát.² A 38 oldalas füzet címe így hangzik: „*Verzeichnis der Bücher, welche in dem Lesekabinet des Mathias Pfundtner, bürg. Buchbinders in Oedenburg gegen die gewöhnliche Bezahlung eines Kreuzers für jeden Tag oder 30 Kreuzer für einen Monath zum Lesen herausgegeben werden.*“ Érdekes megjegyzés van még a címlapon: színdarabok is állnak rendelkezésre, úgy együttes kiadások, mint külön. Ezt az érteti meg, hogy Sopronban 1754 óta kimutatható a hivatásos színház, a közeli Eszterházán is pompás előadásokról jött a hír, műkedvelő előadások gyakoriak voltak az előkelőség körében.

A katalógus 771 könyvet sorol fel. A szerző nevét, főleg regényeknél, elhallgatja, viszont nem egyszer szolgál az érdeklődést felajzó megjelölésekkel (Mehr, als Roman. Kein Roman, sondern Wahrheit im Modekleid). A könyvek zöme szépirodalom, van sok útleírás és filozófiai mű. Az akkori nagyok közül LESSING, HAGEDORN, WIELAND több munkával szerepel, GOETHE csak a Wertherrel; SCHILLER két korai darabjával (Don Carlos, Kabale und Liebe). SCHIKANEDER és KOTZEBUE, mint az akkori színház műsorának pillérei, egy-egy kötetrel foglaltak helyet a könyvtár polcain. A világirodalom remekei közül *Robinson*, az *Ezeregyék meséi*, az *Elveszett paradicsom*, a *Don Quijote* kínálkozott, mögöttük megbújtak *Faublas lovag kalandjai*. És megvolt VOLTAIRE meg MENDELSSOHN több munkája.

A francia forradalom esélyeit ez időben nagyon latolgatták Sopronban. A líceumi ifjúság ma is fennálló önképzőköre, a

¹ Tanácsjegyzőkönyv 1787. I. kötet. 451. 690. sz. végzés. II. kötet. 36. sz. végzés.

² Egy példánya a budapesti Széchényi-Könyvtárban.

Magyar Társaság, ekkoriban ilyen témákkal bíbelődött: „*Hasznos-e a mostani francia szabadság vagy káros?*“ „A franciák könnyebben elérik-e céljukat kegyetlenség által, mint ha gyengén bánnak a hazafiakkal?“¹ PFUNDTNER-nél is gazdag anyagra találtak az érdeklődők pro és contra. Az utóbbi művek egyike ezt a címet viselte homlokán: „*Lieber Gott, wie dumm sind die Franzosen!*“ TRENK röpiratai is megvoltak, nemkülönben TRENK báró emlékezései, melyek annyiból érdekelték a soproniakat, hogy e könyvben szólt Sopronban űzött gyermekkori csínyjeiről is. Mivel pedig a városnak ekkoriban már rendezett levéltára volt, a körültekintő PFUNDTNER erre is tekintettel volt a következő könyv megszerzésével: „*Über praktische und systematische Einrichtungen fürstlicher Archiven.*“ München, 1789.

A katalógus mintaszerűen feltünteti a nyomás helyét és évét, így megállapítható, hogy PFUNDTNER egyetlen soproni könyvet sem tartott. Francia könyvek is hiányoznak, magyarról nem is szólva. Sikerült megállapítani, melyik házban volt ez a mindamellett nevezetes kultúrintézménynek mondható kölcsönkönyvtár. A ma is legforgalmasabb üzleti negyedben, a Várkerületben foglalt helyet. A katalógus bevezetése arra utal, hogy a könyvtár már pár éve megvolt és bizonyára I. Ferenc rendelkezései szüntették meg működését az 1790-es évek vége felé. PFUNDTNER maga 1819-ben halt meg.

Magyar művek hiánya annyival is inkább feltűnik, mert hiszen akkoriban még alig húnyt ki a nemzeti felbuzdulás lángja. 1790-ben a *Mindenes Gyűjtemény* írja Sopronnal kapcsolatosan: „Odavaló becsületes könyvkötő, Németi Mihály úr, Olvasó Kabinétet kezd állítani, de nem tudja, hol és kinél kellene minden új magyar könyveket megszerezni. Ha minden nagy városokban, mint már javasoltuk, könyvtárak volnának, úgy efféle kérdések nem támasztatnának. Nem is boldogulunk addig, míg némely érdemes hazafiak erre a haza boldogítására legszükségesebb kereskedésre nem adják magukat. Míg ez lenne, addig azoknak, kik e dologban tudakozódnak, azt felelhetjük, hogy nagy részüket a magyar könyveknek Landerer és Müller Győri könyv-

¹ KOVÁCS S.: „A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története.“ 23. o.

kötő uraknál meg lehet találni, de sokat ott sem.“¹ A jószándékú NÉMETI MIHÁLY maga is Győről került Sopronba. Valószínűleg nem ment sokra tervével, de legalább megmaradt olyaténképen a magyar könyvek istápolójának, hogy nála lehetett rájuk előfizetni. A liceumi ifjak, élükön KIS JÁNossal, szintén a *Mindenes Gyűjtemény*hez fordultak könyvügyben tanácsért; megalapítván a saját könyvtárukat, évtizedekig az szolgálja ki a magyar könyv után érdeklődőket. BERZSENYI is onnan hozatott könyvet vidéki magányába.² Ma is megvan a könyvtár, telve bibliofil érdekességekkel.

NÉMETI halálával műhelyét Németországból bevándorolt szaktársa, KILIAN KÁROLY vette át; 1799-ben polgárjogot is szerzett. Ugyanebben az esztendőben jelentkezett STOTZ JÁNOS LIPÓT, tönkrement nyomdatulajdonos, hogy szívesen nyitna műkereskedéssel kapcsolatos könyvesboltot, sőt újságot is adna ki. A város tanácsa azonban úgy vélekedett, hogy nincs semmi reménye a virágzásra. STOTZ akkor Kismartonban nyitott nyomdát, pörbe került herceg ESTERHÁZYVAL, aki végre is megváltotta a nyomdát és STOTZOT állította az élére. 1810-ben e nyomda egyik segéde, 1813-ban pedig maga STOTZ jelentkezett újra, hogy nyomdát nyitna és metszeteket adna ki. De elutasították ismét. KILIANT nyilván gondolkodóba ejtette STOTZ törekvése és 1802-ben maga kért könyvkereskedési jogot és meg is kapta. Az első soproni könyvkereskedőnek tehát KILIAN tekinthető. Háza már nincs meg, szintén a Várkerületben állt. De könyvkötés és könyvesbolt együttesen sem nyújtott elég megélhetést, 1812-ben KILIANT rajta érték, amint gyógyszereket is árult; a következő évben tehát a törvény betűje szerint óhajtotta keresetét öregbíteni. Kérvényt adott be a városhoz és kérte, hogy kölcsönkönyvtárat nyithasson. Boltját már könyv- és zeneműkereskedésnek nevezi. A tanács pártolólag terjesztette fel a helytartótanácshoz az írást, de pár hét múlva visszaérkezett a lesújtó válasz: elég az országnak négy kölcsönkönyvtár, kettő Pesten, egy-egy Pozsonyban és Budán.³

¹ *Mindenes Gyűjtemény*. 1790. III. 247. o.

² KOVÁCS i. m. 6. 56. o.

³ *Tanácsjegyzőkönyv*. 1799. 2219. sz. v. 1802. 949. 1791. sz. v. 1810. 1691. sz. v. 1812. 2593. sz. v. 1813. 1703. 2038. 3454. sz. v.

1814-ben Pozsonyból WIEGAND könyvárus kérelmezte, hogy Sopronban telepedhessen le: 1815-ben május 9-i kelettel meg is jött a helyhatósági engedélye.¹ A Várkerületben egy máig meglevő csinos rokokóházban vetette meg lábát a göttingai születésű WIEGAND. Nem volt könyvkötő, csak kereskedő. Könyvhirde- téseinek csinos stílusát dícsérőleg említik korbéli feljegyzések. Kis JÁNOS is örömmel újságolta az ország túlsó felére KAZINCZY- nak: „Általában még eddig itt nálunk nehéz volt új Magyar könyveket kapni: ezután tán könnyebb lesz, minthogy WIEGAND könyvárus Pozsonyból idejött lakni. Ez TRATTNERTŐL már kapott két pakét magyar könyveket“ (1816).²

A bolt többször váltogatta helyiségeit, de mindig ugyanegy környéken maradt. WIEGANDÉKNÁL kobozták el FRANKENBURG *Bolond Miskáját* 1858-ban, mikor másutt szabad volt terjesz- teni. A bolt különböző nevek alatt máig fönmaradt.

Ma Sopronban az antikváriumokkal együtt közel 10 köny- vesbolt várja a nyomtatott betű barátait. Általában mindenhol több a könyvesbolt, mint hajdanában, de kevesebb a könyv után való vágyakozás. Ma könnyen elérjük a könyvet, de nem nyú- lunk utána már azzal az ájtatos ünnepélyességgel, amely a régi ember részéről kijárt a nehezen megszerezhető kincsnek...

CSATKAI ENDRE.

¹ Tanácsjegyzőkönyv. 1814. 1860. sz. v.

² Kazinczy levelezése. XIV. kötet. 24. o.